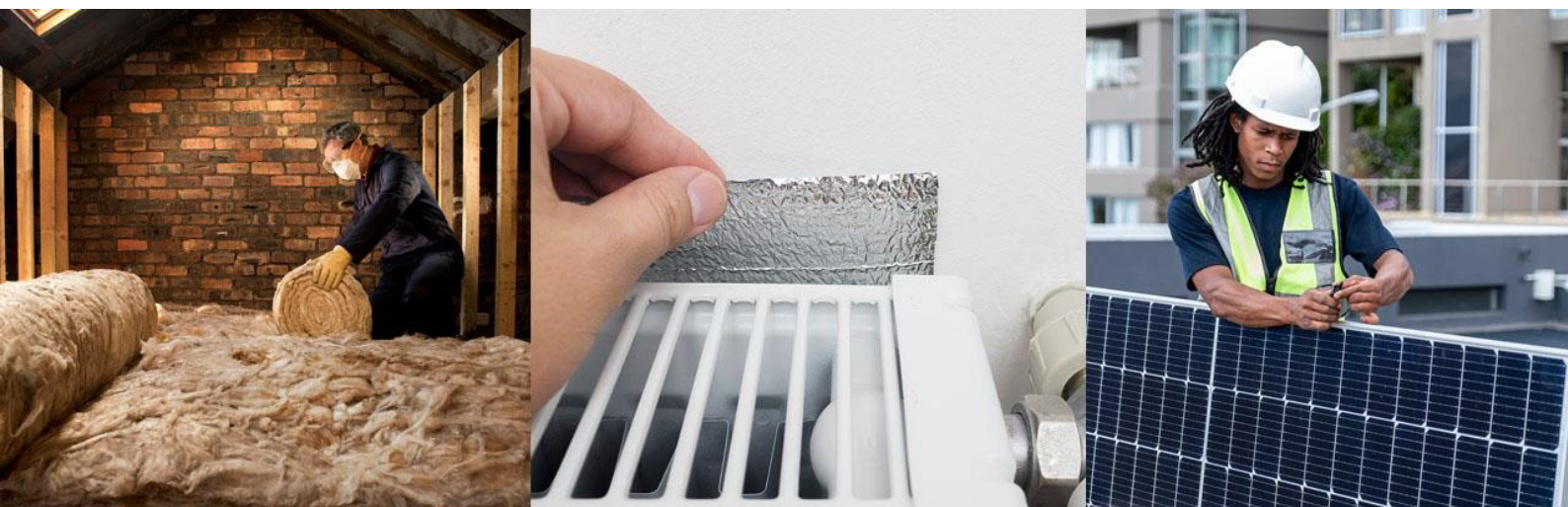

Ubóstwo energetyczne w Europie

Agenda Współtworzenie i Innowacje w Zakresie Wiedzy
(ENGAGER 2017-2021)

Idąc naprzód w sprawie prawa do energii w UE

Zestaw Narzędzi Zaangażowania

Autorzy Marlies Hesselman • Sergio Tirado-Herrero • Marilyn Smith
• Marine Cornelis

Współautorzy Íñigo Antepara • Anna Bajomi • Roberto Barrella • Umberto Cao • Souran Chatterjee • Teresa Cuervo • Audrey Dobbins • Giovanni Frigo • Sara Fuller • Mariëlle Feenstra • João Pedro Gouveia • Rachel Guyet • Vivien Kizilcec • Breffni Lennon • Irene González Pijuán • Slavica Robić • Caitlin Robinson • Nevena Smilevska • Anaïs Varo • Hyerim Yoon • Lidija Živčić

Tłumacz Leszek Nguyen Chi

Niniejszy dokument jest częścią projektu COST CA16232 – Europejski Ubóstwo Energetyczne: Agenda Współtworzenie i Innowacje w Zakresie Wiedzy, wspieranego przez COST (Europejska Współpraca w Nauce i Technologii, ang. European Cooperation in Science and Technology), unijną agencję finansującą sieci badań naukowych i innowacji (www.cost.eu). Działania COST pomagają łączyć inicjatywy badawcze w całej Europie i umożliwiają naukowcom rozwijanie swoich pomysłów poprzez dzielenie się nimi z rówieśnikami. ENGAGER skupia zróżnicowane i szerokie grono interesariuszy, aby pomóc zrozumieć i sprostać wyzwaniu związanemu z ubóstwem energetycznym. ENGAGER składa się z czterech Grup Roboczych. Niniejszy dokument został przygotowany przez grupę roboczą nr 3 "Dialogi – współtworzenie badań i praktyki emancypacyjnej". Więcej informacji można znaleźć na stronie: <http://www.engager-energy.net/>

Zestaw narzędzi został przetłumaczony na ponad 15 języków w ramach finansowanego przez UE projektu Women in Energy for Solidarity (2025–2026) <https://wise-energy-solidarity.eu/>

Walka z ubóstwem energetycznym: dlaczego prawo do energii?

Cel zrównoważonego rozwoju ONZ nr 7 (SDG7) wyznacza cel osiągnięcia **powszechnego dostępu** do wystarczającej ilości niezawodnej, przystępnej cenowo i zrównoważonej energii do 2030 r.

Obecnie na całym świecie **759 milionów ludzi** nie ma dostępu do elektryczności, a **2,8 miliarda** nadal polega na tradycyjnych paliwach (np. drewnie opałowym, oborniku i węgla drzewnym) do gotowania i ogrzewania.

W Europie **dziesiątki milionów ludzi** codziennie zmagają się z zaspokojeniem domowych potrzeb energetycznych, utrzymaniem ciepła w domach zimą lub chłodu latem oraz terminowym płaceniem rachunków za energię.

Energia jest kluczowym czynnikiem umożliwiającym realizację większości innych celów zrównoważonego rozwoju; w związku z tym powinien to być obszar priorytetowy.

W ŚRODKU

- Co rozumiemy pod pojęciem "**prawo do energii**"? (str. 3)
- **Prawo do energii w praktyce** (str. 4)
- **Zrozumienie podstaw podejścia opartego na prawach** (str. 5)
- **Energia w prawach praw człowieka: obecna, ale niechroniona** (str. 6)
- **Aspekty praktyczne i szersze spojrzenie kontekstowe** (str. 7)
- **Dostęp do energii i usług energetycznych** (str. 8)
- **Uznawanie i reagowanie na praktyki dyskryminacyjne** (str. 12)
- **Przystępność cenowa** (str. 13)
- **Zasady stosowania prawa do energii w praktyce** (str. 14)
- Bibliografia (str. 18)

W odróżnieniu od edukacji i wody, energia do dziś nie jest uznawana za podstawowe prawo człowieka.

Energia jest często traktowana jako towar, a na podaż i popyt duży wpływ mają siły rynkowe.

Opierając się na ostatnich wydarzeniach w kontekście UE, niniejszy dokument ma na celu pomóc odpowiednim podmiotom w przedstawieniu **silniejszych argumentów na rzecz prawa do energii** w celu wspierania godnego życia, przystępnej cenowo i z prawem do udziału w demokratycznym procesie decyzyjnym w sektorze energetycznym.

Interesy i dobrobyt osób – zarówno indywidualnych, jak grup – muszą zajmować centralne miejsce w sektorze energetycznym.

Zmieniająca się rzeczywistość polityczna w zakresie dostępu do energii w UE

Osiągnięcie "sprawiedliwej, czystej transformacji energetycznej" ma kluczowe znaczenie dla Europejskiego Zielonego Ładu (EZŁ), w którym wyznaczono cel, jakim jest osiągnięcie gospodarki neutralnej węglowo do 2050 r. Porozumienie obiecuje zapewnić dodatkowe wsparcie państwom członkowskim, które stoją przed największymi wyzwaniami, a jednocześnie "nie pozostawić nikogo w tyle". W związku z tym EZŁ podtrzymuje [Europejski filar praw socjalnych](#) (2017). Chociaż karta ta nie jest prawnie wiążąca, zalicza energię do podstawowych usług:

Mając na uwadze, że ubóstwo energetyczne dotyka od 50 do 80 mln obywateli UE, EZŁ idzie o krok dalej. W odpowiednich dyrektywach UE nakłada na państwa członkowskie obowiązek opracowania krajowych definicji ubóstwa energetycznego oraz wyznaczenia celów, ram czasowych i polityk mających na celu rozwiązanie tego problemu. Polityki mogą dotyczyć płacenia rachunków za energię elektryczną, inwestycji w dekarbonizację, charakterystyki energetycznej i efektywności budynków, projektów energetycznych lokalnych społeczności lub środków polityki społecznej. Dyrektywa w sprawie energii elektrycznej stanowi, że musi być wdrażana zgodnie z zasadami praw człowieka.

Dyrektywa UE w sprawie energii elektrycznej 2019/944

"Usługi energetyczne mają podstawowe znaczenie dla zapewnienia dobrobytu obywateli Unii. Usługi zapewniające odpowiednie ogrzewanie, chłodzenie, oświetlenie i energię do zasilania urządzeń są niezbędne do zagwarantowania przyzwoitego standardu życia i zdrowia obywateli. Ponadto dostęp do tych usług energetycznych daje obywatelom Unii możliwość wykorzystania ich potencjału i zwiększa włączenie społeczne."

Rozporządzenie UE w sprawie zarządzania unią energetyczną 2018/1999

"Państwa członkowskie powinny oszacować liczbę gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem energetycznym, z uwzględnieniem niezbędnych usług energetycznych dla gospodarstw domowych, potrzebnych do zagwarantowania podstawowego poziomu życia w danych warunkach krajowych, a także z uwzględnieniem istniejącej polityki socjalnej i polityki w innych istotnych dziedzinach oraz orientacyjnych wytycznych Komisji dotyczących odpowiednich wskaźników, w tym rozproszenia geograficznego, opracowanych zgodnie ze wspólnym podejściem do ubóstwa energetycznego."

Chociaż znaczna część niniejszego dokumentu jest specyficzna dla kontekstu UE, **w którym energia jest w dużej mierze dostępna, ale często nieprzystępna cenowo**, niniejszy dokument ma na celu przedstawienie przeglądu zasad, argumentów i praktycznych przykładów, które należy **zaangażować w łagodzenie ubóstwa energetycznego dzięki prawu do energii**.

Co rozumiemy pod pojęciem "prawo do energii"?

Prawo do energii oznacza, że wszystkim ludziom przysługują pewne prawa i uprawnienia, aby móc korzystać z usług energetycznych niezbędnych dla zdrowia, dobrobytu, integracji i pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Energia jest niezbędna dla godnego życia ludzkiego.

Posiadanie praw oznacza również, że inni, zwłaszcza państwo, mają obowiązek zapewnić prawa każdemu, w równym stopniu i bez dyskryminacji. Niezliczoną ilość identyfikowalnych problemów powiązanych, które w dużej mierze mieszczą się w trzech głównych kategoriach.

DOSTĘP DO:

- Energii – dostęp do określonych zasobów lub surowców.
- Usług energetycznych – w celu zaspokojenia codziennych potrzeb w zakresie zdrowia, dobrego samopoczucia, bezpieczeństwa i uczestnictwa w życiu społecznym.
- Gwarantowanego minimalnego poziomu usług i dostaw.
- Gwarantowane niezawodne dostawy prądu, co oznacza zerowe ryzyko odłączenia: odłączenie z powodu braku możliwości zapłaty jest naruszeniem praw.

PRZYSTĘPNOŚĆ CENOWA

- W stosunku do dochodów i rzeczywistych potrzeb poszczególnych osób.
- Energooszczędne mieszkania, sprzęt i urządzenia.
- Wolność od dyskryminujących praktyk rozliczeniowych.

POLICY

GUIDELINES

PRACTISES

STANDARDS

RULES

DEMOKRACJA ENERGETYCZNA

- Prawo do udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących energii i polityki energetycznej.
- Prawo do uczestnictwa w społecznościach energetycznych.
- Prawo do informacji o energii i prawach energetycznych.
- Dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

Prawo do energii w praktyce

Uznanie podstawowych praw i uprawnień pociąga za sobą odpowiednie obowiązki w zakresie poszanowania, ochrony i wypełniania tych praw.

Zazwyczaj zapewnienie takich praw wymaga działań i wysiłków wielu różnych podmiotów, na różnych poziomach społeczeństwa i w różnych sektorach.

Aby polityka była skuteczna, musi być ukierunkowana na podstawowe przyczyny ubóstwa energetycznego, a nie tylko łagodzenie jego objawów

Z punktu widzenia praw człowieka, to **na Państwie** spoczywa główna odpowiedzialność za stworzenie warunków sprzyjających pełnej realizacji praw. Władze publiczne muszą zatem opracować spójne ramy polityczne, które przyczynią się do stopniowej realizacji tego prawa w oparciu o dostępne w pełni zasoby publiczne i prywatne. To Państwo musi również zająć się kwestią dyskryminacji lub niekorzystnej sytuacji, zaradzić nimi, a także zagwarantować monitorowanie i nadzór oraz dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

Polityka mająca na celu zapewnienie **prawa do energii** musi być konkretna i asertywna, ukierunkowana, a jednocześnie wystarczająco elastyczna, aby odzwierciedlić złożoność podaży i popytu na energię, w tym różnorodność dostępnych zasobów i bardzo różnorodne potrzeby osobiste.

Jak wykazano na kolejnych stronach, wdrażanie takich polityk może mieć zasięg regionalny, krajowy lub lokalny i musi w pełni uwzględniać sposoby, w jakie różne podmioty przyczyniają się do niesprawiedliwości energetycznej lub ją łagodzą.

Oprócz państwa, inne **podmioty publiczne** (np. organy regulacyjne, rzecznicy praw obywatelskich lub podmioty świadczące usługi w zakresie mieszkalnictwa socjalnego) oraz **przedsiębiorstwa** (np. przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, producenci urządzeń, banki) są odpowiedzialne za skuteczną realizację prawa do energii. **Spółeczeństwo obywatelskie**, takie jak aktywiści na rzecz energii i klimatu lub organizacje konsumenckie, odgrywa główną rolę w apelowaniu o właściwe działania, angażowaniu podmiotów decyzyjnych i odpowiedzialnych oraz nadzorowaniu ich wdrażania.

Zrozumienie podstaw **podejścia opartego na prawach**

Prawo (prawa) do energii w prawie

Podczas gdy pojęcie "praw człowieka" jest artykułowane w wielu społeczeństwach od wielu wieków.

Ustanowienie "prawa dotyczącego praw człowieka", którego wyraźnym celem jest nałożenie na rządy zobowiązań prawnych i odpowiedzialności za wypełnianie, ochronę i poszanowanie tych praw, jest związane z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka (przyjętą w 1948) oraz przyjęciem wielu prawnie wiążących regionalnych i międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka, które się z niej wywodzą.

Idea, że wszyscy ludzie i wszędzie powinni w równym stopniu korzystać z praw człowieka, bez dyskryminacji i nierównego traktowania, stała się podstawową zasadą społeczeństw demokratycznych.

Pomimo tego, że dostęp do usług energetycznych jest już chroniony przez inne istniejące prawa człowieka, odrębne prawo pomoże określić i uwidocznić prawa i potrzeby ludzi w dziedzinie energii oraz zwróci uwagę na znaczenie środków wykonawczych wspierających jego realizację.

9 UZNANE PRAWA

Obejmuje następujące prawa związane z ubóstwem energetycznym są wspierane przez prawo dotyczące praw człowieka, w tym prawo do:

- godnego życia
- odpowiednich standardów życia, w tym prawo do odpowiednich warunków mieszkaniowych
- zdrowia fizycznego i psychicznego
 - dostępu do informacji i wolności wypowiedzi
 - edukacji
- odpoczynku, wypoczynku i rozrywki, szczególnie dla dzieci
- zabezpieczenia społecznego oraz społecznej i ekonomicznej ochrony rodziny
- zdrowego środowiska do życia
- partycypacji społecznej, prawo do udziału w życiu społecznym

W praktyce monitorowania praw człowieka wszystkie dziewięć praw jest w jakiś sposób powiązanych z ubóstwem energetycznym.¹ Co więcej, prawo do energii wynikałoby zarówno z innych praw, jak i wspierałoby czerpanie z nich korzyści.

Prawo do godnego życia

Prawo do życia oznacza, że państwa wdrażają środki mające na celu ochronę przed **"nienaturalną lub przedwczesną śmiercią, a także możliwość cieszenia się życiem z godnością"**. Państwa mają obowiązek "pójść odpowiednie środki w celu **zaradzenia ogólnym warunkom społecznym**, które [...] uniemożliwiają jednostkom godne korzystanie z prawa do życia", w tym **"w razie potrzeby środki mające na celu zapewnienie jednostkom bezzwłoczny dostęp do podstawowych dóbr i usług**, takich jak żywność, woda, schronienie, opieka zdrowotna, **elektryczność** i urządzenia sanitarne".

Komentarz ogólny Rady Praw Człowieka ONZ nr 36 w sprawie prawa do życia w art. 6 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (2018).

Prawo do odpowiednich warunków mieszkaniowych

Prawo do mieszkania stanowi, że **"odpowiedni dom musi zawierać pewne udogodnienia niezbędne dla zdrowia, bezpieczeństwa, komfortu i wyżywienia"**. Obejmuje to **"zrównoważony dostęp do zasobów naturalnych i wspólnych, bezpiecznej wody pitnej, energii do gotowania, ogrzewania i oświetlenia, urządzeń sanitarnych i myjących"**. [...] Odpowiednie warunki mieszkaniowe muszą nadawać się do zamieszkania i być fizycznie bezpieczne, "pod względem zapewnienia mieszkańcom odpowiedniej przestrzeni i **ochrony ich przed zimmem, wilgocią, gorącem, deszczem, wiatrem lub innymi zagrożeniami dla zdrowia** [...]"

Komentarz ogólny Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturowych ONZ nr 4 w sprawie prawa do odpowiednich warunków mieszkaniowych w art. 11 Międzynarodówki Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1991).

¹ Organy nadzorujące traktaty dotyczące praw człowieka, takie jak Europejski Komitet Praw Społecznych, Komitet Praw Człowieka ONZ, Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ lub Komitety ONZ ds. Praw Dziecka i Praw Kobiet, potwierdziły, że ubóstwo energetyczne wiąże się ze wszystkimi takimi prawami (Hesselman, 2021).

Energia w prawach człowieka: obecna, ale niechroniona

Do chwili obecnej prawo do energii nie zostało wyraźnie uznane w prawie w szerokim znaczeniu. Postęp jest jednak widoczny w tym, że szereg międzynarodowych, regionalnych i krajowych instrumentów prawnych ustanawia to prawo na drodze legislacyjnej.

Na szczeblu krajowym kilka konstytucji, sądów i ustaw niższego szczebla uznaje prawa do energii, w tym w Hiszpanii, Francji, Grecji, Kolumbii, Republice Południowej Afryki, Indiach, Pakistanie i na Filipinach (Hesselman 2021; Hesselman, Varo i Laakso, 2019).

Prawa te mają aspekt wzajemny: stanowią zarówno konkretne uprawnienia jednostek, jak i obowiązki państw w zakresie zapewnienia dostępu do energii jako prawa człowieka.

Prawo do energii w obowiązujących instrumentach prawnych

- **W art. 14 ust. 2 lit. h) Konwencji ONZ o prawach kobiet** sformułowano **prawo kobiet na obszarach wiejskich** do odpowiedniego poziomu życia, w tym **w szczególności prawo do elektryczności**.
- **Artykuł 11 Protokołu z San Salvador o Prawach Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych Organizacji Państw Amerykańskich** podobnie uznaje **prawo człowieka do podstawowych usług**, które obejmuje dostęp do energii.
- **Art. 36 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej** stanowi, że Unia Europejska musi **szanować dostęp do usług świadczonych w ogólnym interesie gospodarczym**, przewidzianych już w prawie krajowym lub w prawie Unii, w tym do dostaw energii elektrycznej i gazu.

W poniższych sekcjach niniejszego dokumentu przedstawiamy istotne przykłady, takie jak środki gwarantujące każdej osobie dostęp do bezpiecznych, ciepłych, zdrowych i nadających się do zamieszkania mieszkań oraz podstawowych udogodnień, a także obowiązki w zakresie ochrony przed odłączeniem energii z powodu niezdolności do zapłaty (Hesselman 2021; Tully 2006).

Prawo do energii: aspekty praktyczne i szersze spojrzenie kontekstowe

Prawo do energii, choć co do zasady ma uniwersalne zastosowanie, uznaje w praktyce potrzebę elastyczności. Odnosi się to do perspektywy praw w ujęciu ogólnym, ponieważ potrzeby różnią się w zależności od kontekstu, jak między innymi **czynniki geograficzne, klimatyczne i społeczno-ekonomiczne**, a także **sytuacja osobista różnych osób**.

Od lat osiemdziesiątych XX wieku prawa człowieka są często łączone z "**podejście zorientowane na możliwości**" zaproponowanym przez Amartya Sen i Martha Nussbaum, którzy twierdzą, że celem powinno być zapewnienie ludziom wolności osiągania bycia i robienia tego, co ceniają, oraz stworzenie warunków, które umożliwią im osiągnięcie i ochronę godności ludzkiej.

Prawo do energii, zgodnie z tym podejściem, zakłada kilka istotnych elementów, w tym **dostęp do niezbędnych społecznie i materialnie sił**:

- **minimalne zaopatrzenie w energię**, która jest wystarczająca, wysokiej jakości, niezawodna i ciągła;
- **źródła i dostawy energii**, które spełniają określone standardy zrównoważonego rozwoju, zdrowia, bezpieczeństwa i czystości;
- **urządzenia energetyczne**, które efektywnie przekształcają tę energię na potrzeby dnia codziennego;
- **energia przystępna cenowo**, aby zapewnić, że związane z nią koszty nie ograniczały zdolności danej osoby do zaspokojenia innych podstawowych potrzeb.

Podejście zorientowane na możliwości uznaje, że "pozycje wyjściowe" ludzi w odniesieniu do uzyskania takiego prawa mogą się znacznie różnić. Czynniki, które należy uznać za **źródła podatności na zagrożenia** – ponieważ ograniczają dostęp do dostaw energii lub wpływają na zdolność do płacenia za usługi energetyczne – zasługują na szczególną ochronę.

Aby osiągnąć większą równość, podejście oparte na prawach wymaga, aby decydenci nie tylko brali pod uwagę takie rozbieżności, ale także priorytetowo traktowali ukierunkowane działania na rzecz tych, którzy potrzebują większego wsparcia, aby zmniejszyć podatność na zagrożenia lub przeciwdziałać wszelkim formom dyskryminacji. Jeżeli chodzi o prawo do energii, może ono mieć zastosowanie między innymi do wszystkich usług energetycznych, sposobu ich świadczenia oraz mechanizmów zapewniających przystępność cenową.

Źródła podatności na zagrożenia

• Warunki fizyczne

takie jak wiek, choroba lub niepełnosprawność, które mogą wymagać dodatkowego sprzętu zużywającego energię.

• Różnice społeczno-ekonomiczne

ze względu na pochodzenie etniczne, płeć, klasę, dochód, obywatelstwo lub posiadanie nieruchomości.

• Zagadnienia kontekstowe

takie jak: położenie geograficzne, klimat, charakterystyka środowiska zabudowanego, styl życia i dziedzictwo kulturowe.

Przestrzeganie prawa dostępu do energii i usług energetycznych

Powiązanie prawa do energii z określonymi celami w zakresie zdrowia, dobrobytu, edukacji, integracji i partycypacji, tak jak ma to miejsce w przypadku innych uniwersalnych praw, oznacza, że wszyscy ludzie powinni mieć prawo do pewnego poziomu energii. W coraz większym stopniu przekłada się to na koncepcję minimalnego zestawu usług energetycznych.

Rodzi to pytania o to, kto decyduje o tym, jakie usługi i na jakim poziomie i czy "przystępność cenowa" będzie oznaczać, przynajmniej dla niektórych grup, bardzo niskie koszty lub ich brak.

Podstawowe usługi energetyczne

- Ogrzewanie/ chłodzenie pomieszczeń
- Podgrzewanie wody
- Oświetlenie
- Sprzęt AGD i RTV
- Gotowanie
- Sprzątanie
- Higiena osobista
- Domowa opieka zdrowotna

Minima ilościowe i jakościowe, adekwatne do potrzeb i kontekstu

Wskaźniki minimalnego zapotrzebowania na energię

- minimalny zestaw usług energetycznych,
- wykaz odpowiednich urządzeń,
- minimalny poziom efektywności energetycznej,
- minimalny poziom jakości dostaw (tj. regularny),
- minimalne poziomy kilowatogodzin energii elektrycznej i/lub metrów sześciennych gazu lub innego paliwa.

Ogólnie rzecz biorąc, społeczność energetyczna uzgodniła **pięć wskaźników**, które są przydatne w mapowaniu minimalnego zapotrzebowania ludzi na energię. Na podstawie takich wskaźników możliwe staje się określenie odpowiednich minimalnych pasm usług energetycznych w celu spełnienia wymogów w zakresie zdolności i praw, a także innych odpowiednich minimów i norm w poszczególnych regionach lub krajach, z należyтым uwzględnieniem potrzeb indywidualnych i gospodarstw domowych oraz możliwości w zakresie efektywności energetycznej. Minima mogą być ustalane w **przemysłanych procesach** i w oparciu o

empiryczne standardy dobrostanu (Walker et al. 2016; Hesselman et al. 2021).

Aby uniknąć niekorzystnych skutków zdrowotnych, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) określa minimalną temperaturę w pomieszczeniu dla komfortu termicznego w zakresie 18°-24°C, w zależności (między innymi) od podatności mieszkańców na zagrożenia. WHO definiuje również wytyczne dotyczące wilgotności, pleśni i jakości powietrza w pomieszczeniach związanych ze źródłami i metodami gotowania lub ogrzewania (WHO 2009; WHO 2014; WHO 2018). Kolejnym standardem jest minimalny poziom lumenów dla oświetlenia, aby uniknąć uszkodzenia wzroku lub umożliwić wykonywanie różnych czynności w bezpiecznym miejscu. Znajduje to odzwierciedlenie w liczbie żarówek lub mocy przypadającej na pomieszczenie lub osobę, a także w wygodzie użytkowania lub wymaganych godzinach pracy.

Definiowanie minimum opartego na uprawnieniach: realizacja możliwości

W skali globalnej istnieją duże różnice między państwami pod względem rocznego zużycia energii na mieszkańca, które odpowiadają również nierównościom w poziomie rozwoju społecznego i dobrobytu. **W społeczeństwach europejskich** stosunkowo wysoki poziom powszechnych usług energetycznych uważa się za czynnik wspierający zdrowie i dobrostan, zgodnie z krajowymi lub regionalnymi standardami życia (Walker, Simcock i Day, 2016). W Europie Środkowej ostatnie badania sugerują zakres 80-150 gigadżuli rocznie na mieszkańca (biorąc pod uwagę całkowite zużycie energii) jako odpowiednią ilość energii wymaganej do zaspokojenia obecnego zapotrzebowania na energię potrzebną do

wspierania zdrowia i dobrego samopoczucia (Frigo et al. 2021). Minimalne zapotrzebowanie na energię powinno być poddawane regularnym przeglądom, ponieważ wprowadzenie energii odnawialnej i/lub zastosowanie środków w zakresie efektywności energetycznej może zmienić ilość energii wymaganą do zaspokojenia tego samego zapotrzebowania gospodarstw domowych na usługi.

Chociaż nie jest to jeszcze powszechna praktyka, takie obliczenia można też wykorzystać do ustalenia minimalnego poziomu powszechnych usług energetycznych, które miałyby być oferowane bezpłatnie – albo wszystkim, albo tylko gospodarstwom domowym znajdującym się w trudnej sytuacji. Dane na poziomie gospodarstw domowych mogłyby być następnie wykorzystane do ustanowienia uczciwych systemów cenowych dla konsumpcji przekraczającej poziom minimalny (progresywne taryfy blokowe).

Zgodnie z dostępnymi danymi, szacuje się, że przeciętne hiszpańskie gospodarstwo domowe potrzebowałoby od 2 112 kWh (w przypadku jednoosobowego gospodarstwa domowego) do 4 232 kWh (w przypadku gospodarstwa domowego składającego się z czterech lub więcej osób) rocznie, aby zaspokoić swoje potrzeby w zakresie gotowania, oświetlenia wewnętrznego i zasilania urządzeń (Arenas Pinilla et al. 2020). Dla porównania, obecnie obowiązująca społeczna taryfa energii elektrycznej w Hiszpanii utrzymuje minimalny roczny poziom zużycia w przedziale od 1 380 kWh (dla gospodarstwa domowego bez dzieci) do 4 140 kWh (dla gospodarstwa domowego z trójką lub większą liczbą dzieci). "Konsumenci zagrożeni wykluczeniem społecznym" o bardzo niskich dochodach i korzystający ze wsparcia służb socjalnych kwalifikują się do korzystania z tych ilości energii elektrycznej bezpłatnie.

Określenie minimów dla krajów rozwijających się

Międzynarodowa Agencja Energetyczna (IEA 2020) sugeruje, że **w krajach rozwijających się Globalnego Południa** minimalna ilość energii elektrycznej wynosząca 1 250 kWh rocznie mogłaby zasilić przeciętne gospodarstwo domowe w podstawowe niezbędne usługi. Co ciekawe, przy bardziej wydajnych urządzeniach, ten sam poziom usług można było osiągnąć przy zużyciu zaledwie 420 kWh rocznie.

Uznając, że definicja IEA jest zbyt minimalna, zwłaszcza że potrzeby energetyczne ludzi wykraczają poza dom, centrum 'Energy for Growth Hub' zaproponowało ostatnio dostarczanie 1 000 kWh rocznie *na osobę* jako bardziej odpowiednie. Centrum szacuje, że 300 kWh z tej puli odzwierciedlałoby popyt gospodarstw domowych, co pozwoliłoby na 700 kWh zużycia na potrzeby szerszego udziału społecznego i gospodarczego (Moss et al. 2021).

Aby śledzić postępy na drodze do powszechnego dostępu do nowoczesnych, przystępnych cenowo i niezawodnych usług energetycznych (SDG7), ONZ opracowała wielopoziomowe ramy,

które obejmują energię na potrzeby usług takich jak gotowanie i/lub gotowanie elektryczne, oświetlenie, ogrzewanie/chłodzenie, chłodzenie, telewizja/radio oraz pranie i prasowanie ubrań. W ramach tego systemu minimalne roczne zużycie energii elektrycznej w gospodarstwie domowym wynosi do 3 000 kWh (Bhatia i Angelou 2015).

Urządzenie	Czas działania w ciągu dnia
1 mała lodówka	24 godziny
1 wentylator	6 godzin
4 żarówki	5 godzin
1 telewizor	4 godziny
1 telefon komórkowy	Z przerwami, 24 godziny

Alternatywnie, minimalne poziomy dostaw mogą być zdefiniowane jako sposób na realizację prawa do energii. W Kraju Basków (Hiszpania) publiczny dostawca mieszkalnictwa socjalnego ALOKABIDE przetestował (w ramach projektu pilotażowego) innowacyjne podejście, które gwarantuje minimalną temperaturę wewnętrzną na poziomie 18°C dla 126 najemców o niskich dochodach mieszkających w jego nieruchomościach (Hernández-Cruz et al. 2021).

Dostępne są również inne wytyczne, takie jak normy ISO; normy jakości i wydajności dla pieców kuchennych i grzewczych oraz innych urządzeń; lub stosowanie określonych paliw z Clean Cooking Alliance. WHO ustaliło także wytyczne dotyczące jakości powietrza w pomieszczeniach dotyczące spalania paliw (stałych) (WHO 2014). W praktyce proponuje się w nim zakazy stosowania (nieprzetworzonego) węgla i ropy w gospodarstwach domowych oraz zniechęca do takiego stosowania, a także ustala limity emisji niektórych substancji w pomieszczeniach. Jest to ważne, ponieważ stosowanie paliw stałych (np. drewna opałowego lub węgla) jest nadal powszechne w wielu europejskich gospodarstwach domowych, mimo że może mieć poważne negatywne skutki zdrowotne poprzez zanieczyszczenie powietrza.

Bezpieczny, niezawodny i nieprzerwany dostęp: zakaz rozłączania

Aby chronić prawo do usług energetycznych zaspokajających podstawowe potrzeby, podejście oparte na prawach bezwzględnie zakazuje odłączania lub odcinania podstawowych dostaw – nawet jeśli konsumenci nie są w stanie zapłacić rachunków za energię. Wymaga ona, aby przedsiębiorstwa nadal świadczyły usługi, biorąc pod uwagę "zdolność płatniczą" obywateli (ONZ, 2003).

Zakaz ten uznaje, że niepłacenie rachunków jest przejawem poważniejszych problemów, które odłączenie tylko by pogłębiło. W związku z tym odłączenia powinny być ściśle kontrolowane przez jasne przepisy, a nie pozostawione w gestii komercyjnego dostawcy.

Obecnie nie ma ogólnounijnego zakazu rozłączania. W kontekście zliberalizowanych rynków energii w Europie stwarza to ryzyko dla gospodarstw domowych znajdujących się w trudnej sytuacji.

Niepewny dostęp: liczniki przedpłatowe i samoczynne rozłączanie

Liczniki przedpłatowe za gaz i energię elektryczną są promowane jako mechanizm, za pomocą którego ludzie mogą samodzielnie zarządzać zużyciem energii i kosztami, aby uniknąć odłączenia. Często sugeruje się je jako sposób na zapewnienie większej kontroli osobom dotkniętym ubóstwem energetycznym.

Chociaż odnotowano pewne sukcesy w osiąganiu takich wyników oraz w ochronie ludzi przed długami i odłączeniami, istnieje ryzyko, że liczniki przedpłatowe stworzą "drugą kategorię" użytkowników energii, którzy są bardziej skłonni do kontrolowania własnego zużycia i odłączenia się. Może to prowadzić do nowych form dyskryminacji, niekorzystnej sytuacji i ubóstwa energetycznego.

Liczniki przedpłatowe można uznać za niezgodne z podejściem opartym na prawach, ponieważ nakładają one ciężar płatności wyłącznie na odbiorcę przedpłaty, którym zazwyczaj jest gospodarstwo domowe o niskich dochodach. Dostawca nie odłącza się bezpośrednio z powodu niezapłaconych rachunków, ale ludzie sami mogą przestać korzystać z potrzebnej energii, gdy nie mogą doładować salda. Nazywa się to "samorozłączeniem" (Shaver 2018).

Stosowanie takich liczników powinno być zatem uważane za dopuszczalne tylko wtedy, gdy zwykle systemy nie są możliwe lub preferowane przez osoby, które z nich korzystają, z uzasadnionego powodu. W takich przypadkach systemy zaliczek powinny być powiązane z hojnymi gwarancjami na podstawowe zaopatrzenie.

ONZ wzywa Belgię i Niemcy do podjęcia działań w zakresie podstawowych potrzeb w zakresie energii elektrycznej i energii

W 2018 r. **Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (UN CESCR)** wyraził zaniepokojenie faktem, że duża liczba gospodarstw domowych w Niemczech, zwłaszcza tych korzystających z podstawowych świadczeń społecznych, doświadcza ubóstwa energetycznego. Dodatkowo w 2016 roku, około 328 000 gospodarstw domowych zostało dotkniętych odłączeniem z powodu niezapłaconych rachunków. Komitet zalecił, by Niemcy **przyjęły skuteczne środki w celu zapewnienia wszystkim gospodarstwom domowym możliwości zaspokojenia ich podstawowych potrzeb w zakresie energii elektrycznej**, unikając w ten sposób odłączenia gospodarstw domowych, które nie są w stanie zapłacić za swoje minimalne potrzeby.

Niedawno (2020) **UN CESCR** wyraził zaniepokojenie wpływem kosztów energii na budżety gospodarstw domowych, zwłaszcza gospodarstw domowych o niskich dochodach w Belgii, oraz praktyką odcinania dostaw gazu i energii elektrycznej w przypadku niepłacenia rachunków. Rządowi zalecono **podjęcie niezbędnych środków w celu zapewnienia minimalnego zaopatrzenia w energię, nawet w przypadku zainstalowania licznika budżetowego**.

UN CESCR, uwagi końcowe: Niemcy (2018) E/C.12/DEU/CO/6; Belgia (2020) E/C.12/BEL/CO/5.

Uznawanie i reagowanie na praktyki dyskryminacyjne

Zasada niedyskryminacji jest ugruntowaną podstawową zasadą międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka: musi być również przestrzegana w prawie do energii. **Niedyskryminacja jest ściśle związana z równością, sprawiedliwością i podatnością na zagrożenia** oraz zakłada wysiłki zmierzające do określenia, które osoby lub grupy, ze względu na szczególne cechy, są pomijane lub są traktowane w sposób dyskryminujący, zarówno w prawie, jak i w praktyce, bezpośrednio lub pośrednio.

Uznane podstawy niedyskryminacji w prawie dotyczącym praw człowieka obejmują:

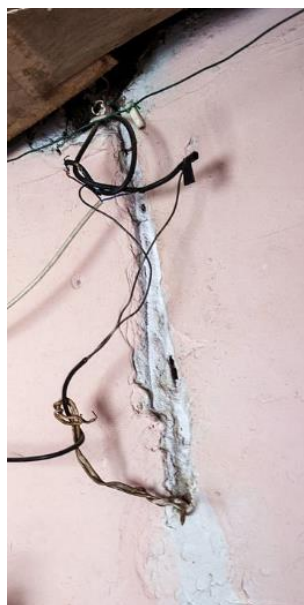
- pochodzenie etniczne • płeć • język • wyznanie
- poglądy polityczne lub inne • pochodzenie narodowe lub społeczne • majątek • urodzenie lub inny status, taki jak niepełnosprawność, wiek, stan cywilny i rodzinny • orientacja seksualna i tożsamość płciowa • zdrowie

Uwzględniono w nim również:

- Miejsce zamieszkania • Sytuacja ekonomiczna i społeczna, w tym status najemcy, właściciela domu lub osoby mieszkającej w nieformalnym kraju – aspekty o szczególnym znaczeniu dla dostępu do energii

Utrzymujące się różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn są szczególnie widoczne w kontekście ubóstwa energetycznego, często odzwierciedlając różnice w poziomie dochodów, ale także różne potrzeby osobiste, zainteresowania, wybory i inne czynniki. Niektóre osoby są dotknięte **dyskryminacją z wielu przyczyn jednocześnie**, gdy ich niekorzystna sytuacja jest kumulowana krzyżowo na kilku osiach nierówności (Rada Europy, 2021).

Dyskryminacja energetyczna i społeczno-ekonomiczna: Romowie w Europie Środkowej i Wschodniej

Określone grupy lub społeczności w Europie pozostają w bardzo niepewnych warunkach pod względem dostępu do usług energetycznych. Romowie wyróżniają się tym, że ich sytuacja polegająca na słabym dostępie do podstawowych usług, w tym energii, często przyciąga uwagę w ramach międzynarodowego monitorowania praw człowieka (OHCHR 2016; OHCHR 2020; Europejski Komitet Społeczny 2012).

W całej Europie społeczności rromskie od dziesięcioleci żyją jako mniejszość uboga i poważnie wykluczona, często na obszarach narażonych na zanieczyszczenie środowiska i o słabym dostępie do wody, kanalizacji i energii. W odseparowanych osiedlach wiejskich biedne rodziny rromskie często mają trudności z zaspokojeniem podstawowych potrzeb energetycznych i uciekają się do pozyskiwania drewna opałowego, spalania paliw stałych niskiej jakości lub polegania na nieformalnych połączeniach z siecią elektryczną.

Warunki te odzwierciedlają nierówności strukturalne i dyskryminację w dostępie do energii. Niemożność osiągnięcia podstawowych zdolności energetycznych, takich jak odrabianie lekcji lub obsługa komputera, to natychmiastowe wady o długoterminowych skutkach. Romowie pozbawieni energii mają mniejszy dostęp do edukacji i informacji, co

stanowi przeszkodę w wyjściu z kręgu skrajnego ubóstwa.

Informacja jako narzędzie walki z dyskryminacją

Gromadzenie rozproszonych danych na temat dyskryminacyjnego dostępu do energii oraz jej zużycia, dochodów, jakości mieszkań itp. ma zasadnicze znaczenie dla zwalczania dyskryminacji w ramach podejścia opartego na prawach. Dane pomagają lepiej zrozumieć wyjątkowe potrzeby lub wyzwania, przed którymi stoją niektóre grupy, takie jak kobiety i samotne matki należące do różnych mniejszości etnicznych; emeryci i renciści o niskich dochodach mieszkający na obszarach wiejskich; rodziny opiekujące się dziećmi niepełnosprawnymi; lub młodych dorosłych. Co ważne, dane umożliwiają opracowanie działań dostosowanych do ich potrzeb, podczas gdy ogólne instrumenty polityki mogą nasilać krzyżowość dyskryminacji różnych grup.

Przystępność cenowa

Przystępność cenowa stanowi podstawę adekwatności usług energetycznych: zdolność obywateli do uzyskania dostępu do minimalnego poziomu dostępu może być wykorzystana tylko wtedy, gdy zarówno dostawy energii, jak i efektywne urządzenia są powszechnie dostępne. W związku z tym zapewnienie, aby minimalny dostęp do usług energetycznych był przystępny cenowo – nawet dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji – jest kolejnym kluczowym aspektem perspektywy praw człowieka.

Zgodnie ze wskaźnikami regulacyjnymi ONZ dotyczącymi zrównoważonej energii (RISE) dołączonymi do SDG7, przystępność cenowa usług energetycznych jest powiązana z całkowitymi dochodami gospodarstw domowych. RISE sugeruje, że w ciepłym klimacie dopuszczalny jest 5-procentowy udział w budżecie, podczas gdy w chłodniejszym klimacie, gdzie potrzeba ogrzewania zwiększa zużycie, bardziej odpowiednie jest maksymalnie 10%. W kontekście zmiany klimatu chłodzenie może mieć równie istotne znaczenie dla zdrowia i dobrego samopoczucia ludzi.

Przystępność cenową należy rozumieć w odniesieniu do:

- **Środków danej osoby** – to, na co stać jedną osobę, może nie być dostępne dla innej.
- **Zdolność gospodarstwa domowego do zaspokojenia innych podstawowych potrzeb** po opłaceniu rachunków za energię – tj. koszty energii nie powinny prowadzić do rezygnacji z innych niezbędnych wydatków.

Rosnące temperatury będą napędzać popyt na chłodzenie

Po wizycie w Hiszpanii **sprawozdawczyni ONZ ds. praw człowieka i skrajnego ubóstwa** zauważyła w 2020 roku, że zmiana klimatu będzie miała dramatyczny wpływ na osoby żyjące w ubóstwie. W związku z tym sprawozdawczyni wezwała Hiszpanię do zapewnienia, by polityka ochrony socjalnej wspierała osoby już żyjące w ubóstwie i te, które mogą zostać w nie zepchnięte przez globalne ocieplenie. Ponieważ ostatnie fale upałów powodują już zgony, zagrożone będą ubogie rodziny bez dostępu do elektryczności i klimatyzacji.

Rada Praw Człowieka, sprawozdanie sprawozdawcy ds. skrajnego ubóstwa: misja w Hiszpanii (2020) A/HRC/44/40/ADD.2

Opracowano różne wskaźniki przystępności cenowej usług o minimalnym zużyciu energii, takie jak wskaźnik 10%, wskaźnik 2M lub wskaźnik niskich dochodów/wysokich kosztów energii. Niezależnie od tego, która z nich zostanie zastosowana, celem jest ocena czy wydatki na podstawowe potrzeby energetyczne kolidują z innymi podstawowymi wydatkami gospodarstw domowych. Zazwyczaj wymaga to szerszego zrozumienia budżetowania domowego.

W przypadku, gdy koszty zaspokojenia podstawowych potrzeb energetycznych *przekraczają* możliwości niektórych grup społecznych, niezależnie od przyczyn leżących u ich podstaw, perspektywa oparta na prawach oznacza potrzebę lub obowiązek rządu lub organów regulacyjnych do wprowadzenia środków mających na celu poprawę przystępności cenowej. Dotyczy to zarówno publicznych, jak i prywatnych rynków energii. Działania mogą obejmować regulowanie cen i taryf za usługi energetyczne, pomoc finansową lub praktyczną w celu obniżenia rachunków za energię (np. środki w zakresie efektywności energetycznej) lub różne formy ukierunkowanego wsparcia poprzez systemy opieki społecznej lub świadczeń.

Zniwelowanie różnic w dochodach: godna płaca

Niskie dochody są czynnikiem przyczyniającym się do tego, że ludzie nie są w stanie pozwolić sobie na niezbędne usługi energetyczne. W tym przypadku rządy i instytucje mogą działać na kilka sposobów:

- Zapewnienie, aby płace minimalne wspierały godny poziom życia, w tym zdolność do płacenia za odpowiedni dostęp do usług energetycznych.
- Tworzenie lepszych możliwości generowania dochodów, poprzez pomoc ludziom w dostępie do odpowiednich miejsc pracy lub zakładanie własnych (małych) przedsiębiorstw.
- Poprawa systemów zabezpieczenia społecznego, z naciskiem na (celowe) dodatki do dochodu lub (w razie konieczności) programy umorzenia długów lub zarządzania nimi.
- Wprowadzenie "powszechnego dochodu podstawowego" w celu zapewnienia ludziom wystarczających środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

Zasady realizacji prawa do energii w praktyce

Podejście oparte na prawach wymaga, aby strategie polityczne i strategie leżące u podstaw transformacji energetycznej były opracowywane w taki sposób, aby uwzględniały – a nawet traktowały priorytetowo – osoby znajdujące się w trudnej sytuacji i dotknięte ubóstwem energetycznym. Prawo do energii musi opierać się na takich zasadach, jak **demokracja energetyczna** oraz **publiczna kontrola** nad zasobami energetycznymi i systemami dostaw. Opiera się ona na **prawie do udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji, dostępie do informacji i dostępie do wymiaru sprawiedliwości**. Wymaga to solidnych systemów zarządzania i **transparentności**: obywatele muszą być w stanie w znaczący sposób przyczynić się do procesu podejmowania decyzji w dziedzinie energii, z pomocą wybranych przez siebie przedstawicieli lub organów istniejących w celu ochrony ich praw, takich jak rzecznicy praw obywatelskich lub organy regulacyjne.

Demokracja energetyczna na rzecz polityki skoncentrowanej na człowieku

Istnienie prawa do energii na papierze nie zapewni ludziom możliwości korzystania z niego. Zapewnienie bezpośredniego udziału obywateli w podejmowaniu decyzji dotyczących energii jest podstawową zasadą demokracji energetycznej, ponieważ daje ona zainteresowanym osobom głos w decydowaniu o tym, w jaki sposób prawo do energii będzie szanowane, chronione i realizowane. Jest to szczególnie ważne w miarę postępów w transformacji w kierunku społeczeństw neutralnych węglowo. Taka dekarbonizacja może również w coraz większym stopniu obejmować systemy zdecentralizowane, zorganizowane bliżej obywateli.

Chociaż zasada uniwersalności leży u podstaw prawa do energii, określenie konkretnych potrzeb i praw we wszystkich społeczeństwach UE powinno odbywać się poprzez **zaangażowanie i debatę publiczną**, w oparciu o kontekst społeczno-gospodarczy. Definicje praw, polityk mających na celu ich wdrażanie oraz mechanizmy ochrony ludzi muszą odzwierciedlać rzeczywiste potrzeby ludzi oraz doświadczenia związane z deprivacją zdolności przez różne jednostki i grupy. Podejmowanie decyzji powinno odbywać się *z ludźmi i dla ludzi*, a nie o ludziach (ENGAGER 2021).

Narzędziami zapewniającymi demokrację energetyczną mogą być wzmocnienie pozycji obywatelskich zgromadzeń energetycznych, przeniesienie własności i kontroli nad systemami energetycznymi na społeczeństwo, w tym poprzez decentralizację lub re-komunalizację (Kishimoto et al. 2017); lub ustanowienie silnych obywatelskich organów przedstawicielskich, nawet w przedsiębiorstwach energetycznych lub agencjach mieszkaniowych; lub wspieranie obywatelskich społeczności energetycznych sprzyjających włączeniu społecznemu lub energetycznym dóbr wspólnych (Caramizaru i Uilhlein 2020).

Ochrona konsumentów i rzecznictwo, w tym w przeciwdziałaniu naruszeniom prawa

Aktywiści, rzecznicy praw obywatelskich, grupy konsumenckie i społeczność akademicka mają do odegrania istotną i uzupełniającą rolę w podnoszeniu świadomości i budowaniu świadomości politycznej:

- **Grupy wsparcia i rzecznictwa konsumenckiego** mogą współpracować z osobami dotkniętymi ubóstwem energetycznym, aby poszerzyć ich wiedzę na temat energii i prawa do niej, zdobywając w ten sposób ich zaufanie i budując ich pewność siebie do odgrywania aktywnej roli w demokracji energetycznej. Jako przedstawiciele mogą również wzmacniać głosy i podnosić świadomość.
- **Rzecznicy praw obywatelskich**, rozpatrując indywidualne skargi i zbierając je w większe sprawy, są niezbędnymi partnerami we wdrażaniu i monitorowaniu praw użytkowników.

Czas jest ważnym elementem w ochronie konsumentów i rzecznictwie. Idealnie byłoby, gdyby aktywiści i rzecznicy praw obywatelskich kontaktowali się z ludźmi wcześniej i często, aby poinformować ich o przysługujących im prawach i podjąć działania w przypadku naruszeń. Angażowanie się w debaty przedwyborcze z decydentami politycznymi może pomóc w kształtowaniu ich programów wyborczych; utrzymanie zaangażowania po wyborach pomaga zapewnić dotrzymanie obietnic wyborczych.

Budowanie koalicji między organizacjami i okręgami wyborczymi zaniepokojonymi ubóstwem (energetycznym), sprawiedliwą transformacją (energetyczną) i kryzysem mieszkaniowym może sprzyjać inkluzywnemu i reprezentatywnemu aktywizmowi opartemu na prawach. Takie podejście gwarantuje również praktyczne z punktu widzenia prawa, że te prawa – do mieszkania, energii, wody, czystego środowiska, zdrowia itd. – są często współzależne.

Sojusz na rzecz walki z ubóstwem energetycznym

Sojusz na rzecz walki z ubóstwem energetycznym (*Aliança contra la Pobresa Energètica*, APE) został założony w Barcelonie w lutym 2014 roku pod hasłem walki o **dostęp do podstawowych zasobów** (tj. energii i wody) jako podstawowego **prawa człowieka**. Budują rozgłos i siłę przebijania dla rzecznictwa poprzez budowanie koalicji

między organizacjami społecznymi i ekologicznymi zaniepokojonymi ubóstwem energetycznym, mieszkalnictwem i eksmisjami. Ich mobilizacja doprowadziła do przyjęcia katalońskiej ustawy 24/2015 o "sytuacji kryzysowej związanej z ubóstwem mieszkaniowym i energetycznym", która zakazuje eksmisji i odłączenia od podstawowych dostaw gospodarstw domowych określonych przez lokalne służby socjalne jako zagrożone.

Kluczowym działaniem Sojuszu jest wspieranie "zbiorowych zgromadzeń doradczych", na które przychodzą ludzie, aby dzielić się obawami i skargami w bezpiecznej i zaufanej atmosferze, a także zdobywać wiedzę i zwiększać swoje możliwości. Dzięki spotkaniom gromadzona jest wiedza w miarę napływu nowych przypadków i wspólnie opracowywane są praktyczne rozwiązania. Zgromadzenia mają wyraźny wymiar płciowy, ponieważ w dużej mierze uczestniczą w nich kobiety zgłaszające niezapłacone rachunki i zadłużenie za media lub zagrożone odłączeniem i/lub eksmisją. Zgromadzenia sprzyjają wzmacnianiu pozycji w społeczeństwie, dostępowi do informacji, wzajemnemu dzieleniu się wiedzą, a także wspieraniu, uczestnictwu oraz rozpowszechnianiu i propagowaniu "prawa" do usług.

Zarządzanie i delegowanie obowiązków

Państwa i organy regulacyjne odgrywają największą rolę w ustanawianiu polityki i ram prawnych, które podtrzymują prawo do energii – w tym w określaniu, które inne podmioty muszą zostać pociągnięte do odpowiedzialności i w jaki sposób. W ramach tej roli regulacyjnej i nadzorczej rządy muszą zapewnić spójność na różnych poziomach zarządzania sektorem energetycznym, w tym nad podmiotami prywatnymi (np. przedsiębiorstwa użyteczności publicznej, sektor efektywności energetycznej, sektor budowlany) od szczebla krajowego do lokalnego, po podmioty podatkowe i finansowe oraz między różnymi sektorami publicznymi (np. mieszkalnictwo, opieka społeczna, zdrowie).

Co najważniejsze, w ramach podejścia opartego na prawach rządu muszą zaangażować się w integracyjne, partycypacyjne procesy w celu określenia konkretnych szczegółów (np. minimalnych poziomów energii) i opracowania skutecznych i solidnych planów działania na rzecz rozwiązania problemu ubóstwa energetycznego. Plany muszą jasno określać harmonogramy i obowiązki różnych podmiotów, a także określać i mobilizować odpowiednie dostępne zasoby. Państwa muszą wziąć na siebie odpowiedzialność za zapewnienie, że takie plany są regularnie (ponownie) oceniane, aktualizowane i monitorowane. Ponieważ oczekuje się, że rząd niższego szczebla będzie odgrywał kluczową rolę we wdrażaniu prawa do energii, budowanie potencjału może być konieczne w celu wzmocnienia pozycji gmin, powiatów i regionów.

Przejrzystość i odpowiedzialność w służbach publicznych i sektorze prywatnym

Prawo dostępu do informacji ma zasadnicze znaczenie dla prawa do energii. Obywatele i przedstawiciele potrzebują łatwego dostępu do materiałów dotyczących cen, umów itp., a także do systemów i mechanizmów wsparcia, dzięki którym mogą uzyskać dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

W tym kontekście kluczowe znaczenie ma przejrzystość i odpowiedzialność ze strony zainteresowanych stron. Aby ograniczyć systemowe nadużycia i dyskryminację, dane dotyczące takich kwestii jak odłączenie, zaległości lub trudności w płatnościach muszą być zbierane, dokumentowane i udostępniane publicznie.

Mechanizmy ustalania cen energii i negocjacji związanych z regulacją sektora muszą być przejrzyste i publicznie dostępne. Zasadnicze elementy polityki energetycznej powinny być publikowane w formie arkuszy informacyjnych, w formie pisemnej dostępnej dla wszystkich odbiorców.

Dostawcy energii są aktywnie odpowiedzialni za zapewnienie dostępu do informacji i przejrzystości oraz mają bezpośredni obowiązek poszanowania i promowania praw człowieka zgodnie z Wytycznymi ONZ Dotyczącymi Biznesu i Praw Człowieka. Są to kluczowe ramy międzynarodowe służące określeniu odpowiednich obowiązków i zapewnieniu środków zaradczych w przypadku naruszenia praw, w tym za pomocą odpowiednich mechanizmów rozpatrywania skarg (OHCHR 2011). Odpowiedzialność może przybierać różne formy, ale musi zapewniać niezależny nadzór.

Patrząc w przyszłość: angażowanie się w prawo do energii

Perspektywa prawa do energii...

- na pierwszy plan **wysuwa zapotrzebowanie każdej osoby na energię podstawową**
- **postrzega wszystkie osoby** jako podstawową "jednostkę troski" w ramach polityki dotyczącej ubóstwa energetycznego: ma ona na celu identyfikowanie i eliminowanie **niesprawiedliwości, niekorzystnych czynników i nierówności**
- **podkreśla obowiązki organów publicznych i innych podmiotów** oraz domaga się zarządzania ubóstwem energetycznym w oparciu o prawa
- **ustanawia ramy**, za pomocą których obywatele i ich przedstawiciele **mogą domagać się prawa do energii**, w tym minimalnego dostępu do usług energetycznych, przystępności cenowej, ochrony przed odłączeniem, równości a także kwestionować szkodliwe korzystanie z liczników przedpłatowych
- **może wzmacniać i wspierać demokrację energetyczną**: wiąże się z prawem do **uczestnictwa, informacji i dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz rozliczalności**.
- **może angażować społeczeństwa, obywateli i zainteresowane strony** w dyskusję na temat najlepszych sposobów walki z ubóstwem energetycznym. Prawo to nie tylko **wezwanie do akcji** – może to być **koncepcja prawna lub konieczność moralna**: prawa człowieka należą do wszystkich i leżą u **podstaw decydowania o tym, w jaki sposób społeczeństwo zaspokaja podstawowe potrzeby wszystkich**.

Bibliografía

Arenas Pinilla, E, R. Barrella, A. Cosín López-Medel, J.I. Linares Hurtado, J.C. Romero Mora, C. Foronda Díez and L. Díez Alzueta (2020). *Desarrollo de un modelo de cálculo de gasto eléctrico teórico en los hogares españoles*. ECODES-Fundación Ecología y Desarrollo / Cátedra de Energía y Pobreza, Universidad Pontificia de Comillas.

Bhatia, M. and N. Angelou (2015). *Beyond Connections: Energy Access Redefined*, ESMAP Technical Report, World Bank, Washington DC
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24368>

Bradbrook, A. and J. Gardam (2006) "Placing Access to Energy Services with a Human Rights Framework", *Human Rights Quarterly* 28: 389.

Council of Europe. *Intersectionality and Multiple Discrimination*. www.coe.int/en/web/gender-matters/intersectionality-and-multiple-discrimination

Day, R., G. Walker and N. Simcock (2016). "Conceptualising Energy Use and Energy Poverty using a Capabilities Framework". *Energy Policy* 93:255-264.

ENGAGER (2021), *A Toolkit for a Just Transition With the People*. www.engager-energy.net/wp-content/uploads/2021/11/Engager-Toolkit--draft-2.pdf (21 October 2021)

European Committee of Social Rights, *International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland* (12 May 2017) Decision on Merits, Complaint No. 110/2014.

European Committee of Social Rights, *Médecins du Monde – International v. France* (11 September 2012), Decision on Merits, Complaint No. 67/2011.

Frigo G., M. Baumann and R. Hillerbrand (2021). "Energy and the Good Life: Capabilities as the Foundation of the Right to Access Energy Services," *Journal of Human Rights and Development* 22:218.

Guyet, R. (2015). "Précarité énergétique et justice énergétique: un droit À l'énergie est-il pensable?" *L'Europe en Formation* 378:126-145.

Hernández Cruz, P., J.M. Hidalgo-Betanzos, I. Antepara, I. Aberasturi, and D. Pérez (2021) "Guaranteeing a minimum temperature of 18 degrees C in low-income dwellings", FPRN-ENGAGER Conference 'Making Decarbonisation Fair'; 1-4 March 2021.

Hesselman M., (2021). "Energy poverty and household access to electricity services in international, regional and national law" in M. Roggenkamp et al (eds), *Edward Elgar Encyclopedia of Energy and Environmental Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing

Hesselman M. (2021, in press). "Right to Energy", in Hofbauer, Philipp, Binder and Nowak (eds) *Elgar Encyclopedia on Human Rights*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Hesselman M., A. Varo, R. Guyet and H. Thomson (2021). "Energy Poverty in the COVID-Era: Mapping Global Responses to the Pandemic in Light of Momentum on the Universal Right to Energy" *Energy Research and Social Sciences* 18 <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102246>

Hesselman, M., A. Varo and S. Laakso (2019). *The Right to Energy in the European Union*. ENGAGER Policy Brief No. 2 via: www.engager-energy.net/policy-brief-on-the-right-to-energy/.

Human Rights Council (2020). *Report of the UN Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights: Mission to Spain*, A/HRC/44/40/ADD.2

Human Rights Council (7 October 2020). *Report of the UN Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights: Just Transition*, UN Doc. A/75/181/Rev.1.

Kishimoto S., O. Petitjean and L. Steinfort (eds) (2017). *Reclaiming Public Services: How Cities and Citizens are Turning Back Privatization*. Amsterdam: Transnational Institute via: www.tni.org/en/publication/reclaiming-public-services

Löfquist, L. (2020). "Is There a Universal Human Right to Electricity?" *The International Journal of Human Rights* 24:711.

Office of the High Commissioner for Human Rights (UN OHCHR), *Joint Communication of UN Special Procedures to Spain* (18 December 2020) ESP 6/2020.

Office of the High Commissioner for Human Rights (UN OHCHR), *Joint Communication of UN Special Procedures to Serbia* (16 November 2016) SRB 3/2016.

Office of the High Commission for Human Rights (UN OHCHR), *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework* (UN: Geneva 2011) HR/PUB/11/04.

Ormandy, D and V. Ezratty (2012). "Health and Thermal Comfort: From WHO Guidance to Housing Strategies", *Energy Policy* 49.

Shove, E. and G. Walker (2014). "What is energy for? Social practice and energy demand", *Theory, Culture and Society*, 31:5, 41-58.

Simcock N., H. Thomson, S. Petrova and S. Bouzarovski S. (eds) (2018). *Energy Poverty and Vulnerability: A Global Perspective*, Abingdon: Routledge.

Szulecki, K. and I. Overland (2020). "Energy democracy as a process, an outcome and a goal: A conceptual review", *Energy Research and Social Science* 69
<https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101768>.

Tirado-Herrero, S. and M. Hesselman (eds) (2020). "New Narratives and Actors for Citizen-led Energy Poverty Dialogues", ENGAGER Policy Brief No. 4, (September 2020) via: www.engager-energy.net/policy-briefs/

Tully S. (2006). "Access to electricity as a human right", *Netherlands Quarterly of Human Rights* 24:557-587.

Tully, S. (2008). "The human right to access clean energy" *Journal of Green Building* 3:140-148.

Walker, G. (2015). "The right to energy: meaning, specification and the politics of definition", *L'Europe en Formation* 378:26-38.

Walker, G., N. Simcock N and R. Day (2016). "Necessary energy uses and a minimum standard of living in the United Kingdom: Energy justice or escalating expectations?" *Energy Research and Social Science* 18:129-138.

WHO (World Health Organization) (1987). *Health Impact of Low Indoor Temperatures*, WHO Regional Office for Europe.

WHO (2007). *Housing, Energy and Thermal Comfort: A Review of 10 Countries Within the WHO European Region*, WHO Regional Office for Europe.

WHO (2009). *Guidelines for Indoor Air Quality: Dampness and Mould*, WHO Regional Office for Europe.

WHO (2014). *Indoor Air Quality Guidelines: Household Fuel Combustion*, World Health Organization.